

BUMASA KITAM DI

Publications Copy
DO NOT REMOVE

Umiray Dumaget

BUMASA KITAM DI

(LET US READ NOW)

by

Tom and Pat Macleod

illustrated by

Rodrigo Aquino

Summer Institute of Linguistics—Philippines, Inc.
Translators **Publishers**
1977

**Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools

and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines**

**A primer in Umirey Dumagat
2nd Edition**
32.16-177-3.5C **52.30P-776002MCPZ**
Printed in the Philippines

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second language learning into two steps--literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education and Culture of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

**Juan L. Manuel
Secretary**

PREFACE

This primer is a revision of primers previously published in three volumes. Its primary purpose is to teach the skill of reading to the Umiray Dumaget people of Quezon Province, the Republic of the Philippines. Its secondary purpose is to introduce the Umiray Dumaget alphabet to Dumagets who already read in other languages.

The teaching method used is a synthesis of the phonics, syllable and sight word methods, adapted to the requirements of the Umiray Dumaget language. New syllables are introduced using key words.

Teaching is most likely to succeed when the primer is used in accordance with the scientific principles on which it is based. It is therefore essential that the primer be taught only with reference to the teacher's instructions which are included in the separate Teacher's Guide.

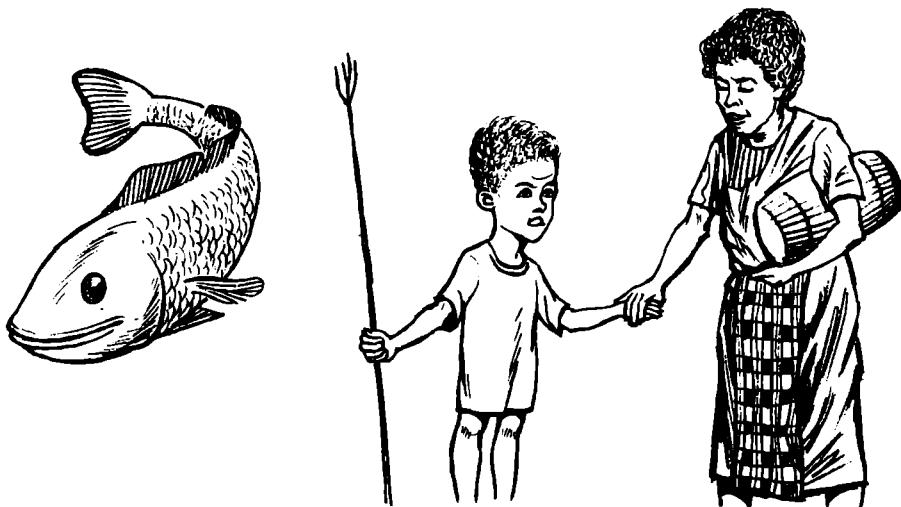
The letters of the alphabet are: a, b, k, d, e, g, h, i, l, m, n, ng, o, p, r, s, t, u, w, y. Glottal stop is represented by hyphen (-) after consonants and by grave accent (`) elsewhere except between vowels where it is not symbolized. Length is represented by acute accent (^). It is not written except in affixations where it is the only contrastive feature, and in words where it is the only contrastive feature between two words.

The alphabet was designed to resemble that of the National Language. These materials were prepared under the auspices of the Summer Institute of Linguistics.

BUMASA

KITAM DI

Lesson 1

ikan

i

anak

a

ina

na

Dena	i	ikan
Dena		

Dena	i	ikan
Dena	i	anak
Dena	i	ina

i		a
ni		na

Lesson 1b

Te ikan i anak ni Ini.

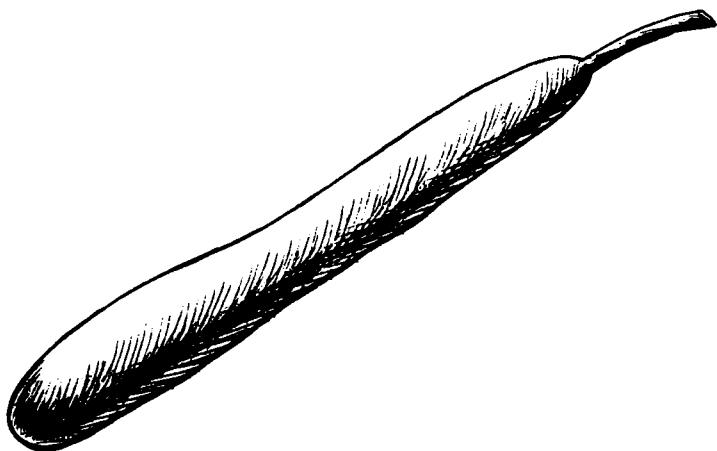
Te

Te ikan i anak ni Ini.

Te ikan i ina na.

i	a	na
I	A	Na

Lesson 2

opu

o

Opu man ni ino?

man

Dena i opu.

Opu man ni ino?

Inoni i opu ni ina ni Ini.

o
no

Lesson 2b

Deno i Ini?
Deno

I no man i anak dena a te opu?
I anak ni Ini i te opu.
Deno i Ini nano?
Dena i Ini.

0
0

Lesson 3

kanin

ka

Dena i ikan ni kaka ko.

Dena i anak ni kaka ko.

Dena i ina ko.

Dena i opu ni kaka ko.

Dena i kanin ni kaka ko.

Dena i kaka ko.

i	a	o
ki	ka	ko

Lesson 3b

Buot ni kaka ko i ikan.
Buot

Te ikan i kaka ko.

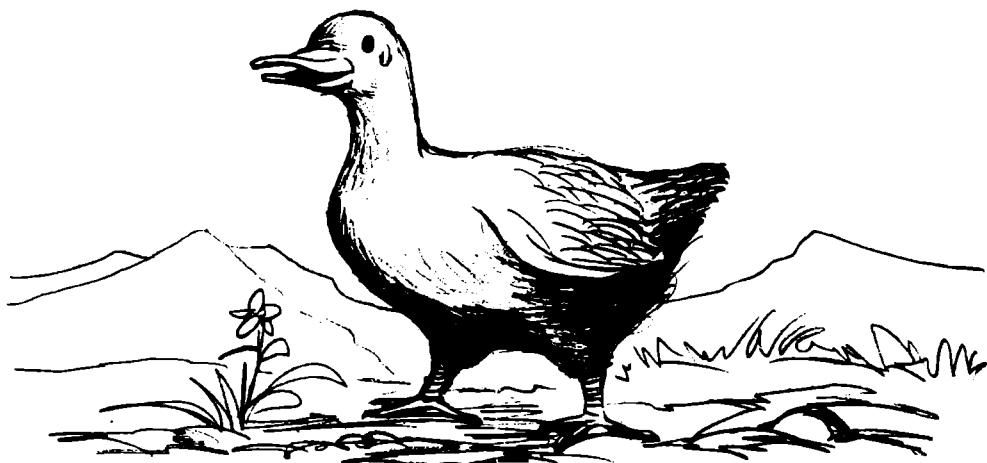
Te kanin i kaka ko.

Buot ni ina ni lni i kanin

Buot ni ina ni lni i ikan.

ki	ka	ko
Ki	Ka	Ko

Lesson 4

etik

e

Nakided i etik.
kided

dena de kaka ko
de

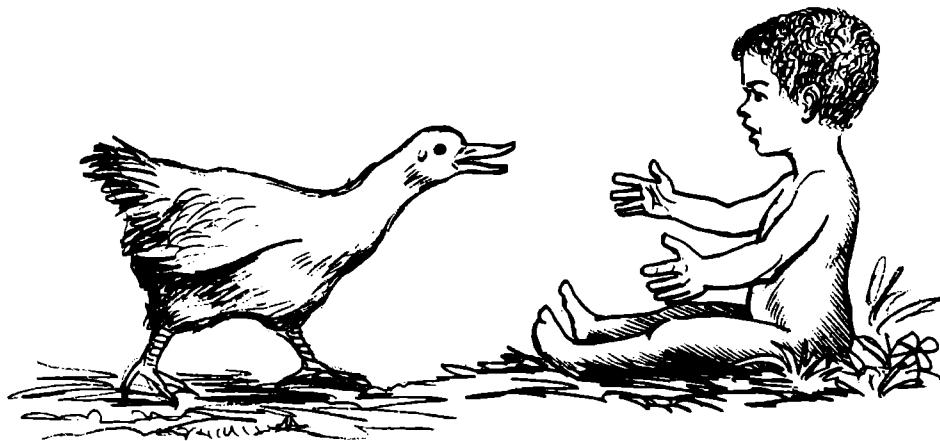
Te etik i kaka ko.

Inoni i etik ni kaka ko.

Nakided i etik ni kaka ko de Nena.

e e
ne ke

Lesson 4b

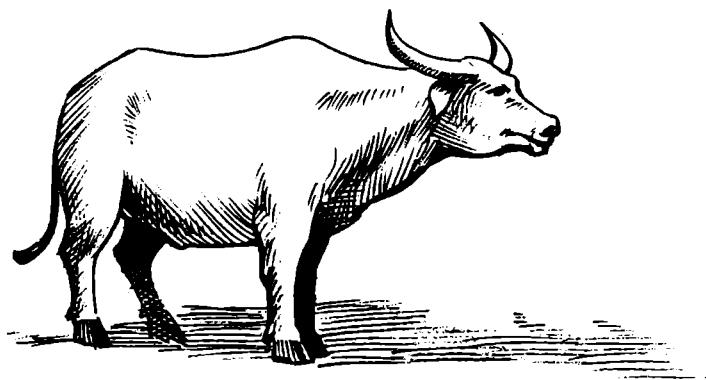

Geoni i etik ko.
Ge

Geoni i etik ni kaka ni Nena.
Buot ni anak ni Nena i etik a geoni.

e
E

Lesson 5

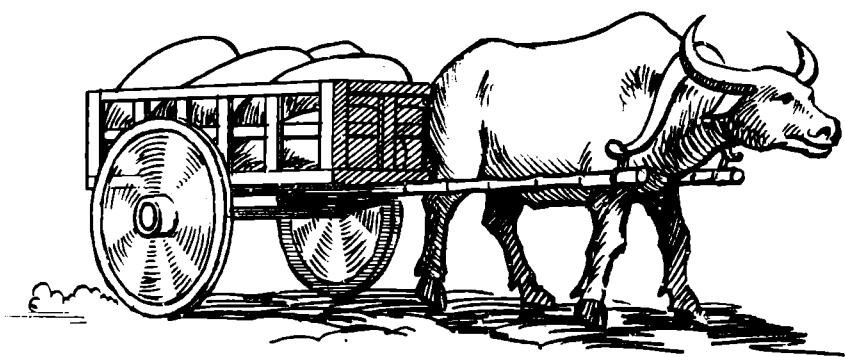
demulag
de

dena de beloy
beloy

Geoni i anak ide ni demulag de beloy.
Deno di i ina de?
Dena i demulag a ina de, de anak ko ide.

i	o	e
di	do	de

Lesson 5b

Deno man Aadde de i opu?
adde

Dena i demulag ide a geadde ni opu.
Deno man Aadde de i opu?
Aadde ni demulag i opu dena
de kaka ni Nena.

di	do	de
Di	Do	De

Lesson 6

titu
ti

Te titu man i teti ta?
Oo, te titu i teti.
Deno di i titu ni teti ta?
Dena de beloy ni ati.

i	a	e
ti	ta	te

Lesson 6b

Nádena kita de teti ta.

Ná

Nádena ok de teti.

ok

Kaka, nádeno ka di?

Nádena ok de teti ta.

Ta ano man?

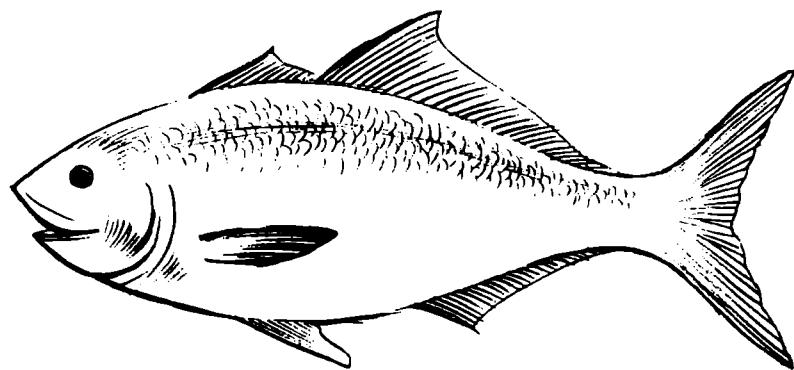
Ta kati kekita ko i titu ni teti ta.

Nádena kita de teti ta.

ti ta to te

Ti Ta To Te

Lesson 7

ikan
kan
ka

Gekinkin i teti ta.
Deno di i teti a gekinkin?
Dena i teti a gekinkin
de beloy a den ni gekanta.

ki	ka	ko
kin	kan	kon

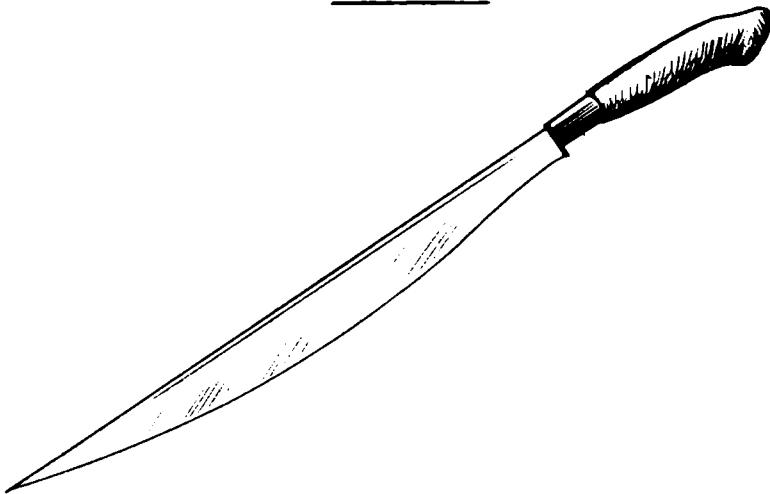
Lesson 7b

Te ikan i ati ko de beloy na.
Te kanin i ati ko de beloy na.
Kinta ni titu ni teti ta i ikan.
Kinta ni titu ni teti ta i kanin.
An di i ikan ni ati ko.
An di kanin ni ati ko.

kin	kan	kon
Kin	Kan	Kon

Lesson 8

utak

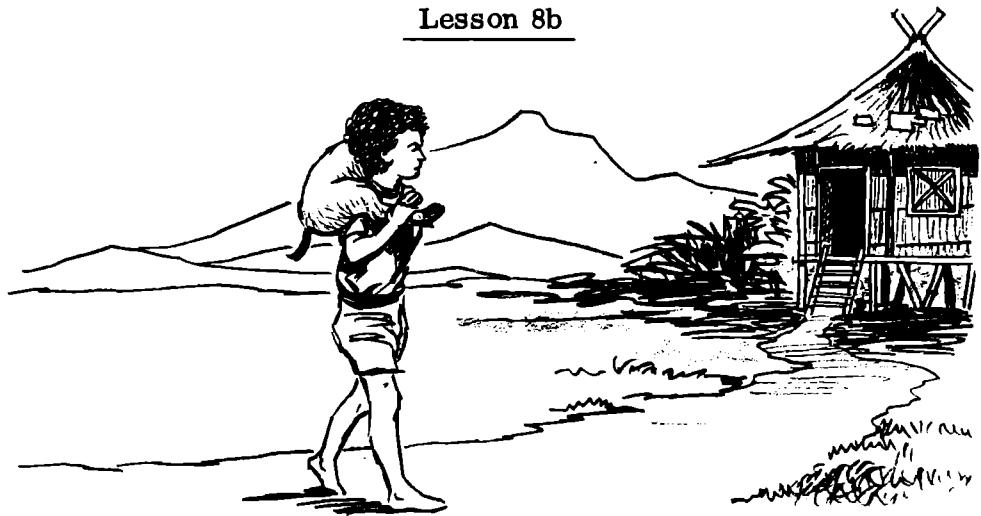
u

Getodu kon i kaka ko de anak na.

Totodu ni kaka ko de anak na a kakatatan un
tudu nun utak na.

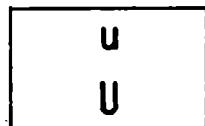
u	u	u
nu	du	tu

Lesson 8b

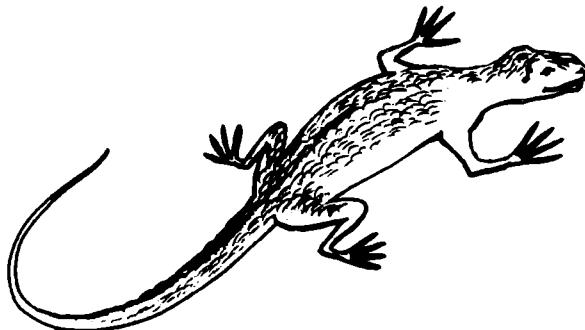

Inadde nun anak nun kaka ko un tudu
de beloy ni teti.

Te buot i teti a getun.

Lesson 9

taktak
tak
ta

Inikna ni untik a anak i taktak a
natuktuk, ta natuktuk i taktak de inuk ni
kaka ko.

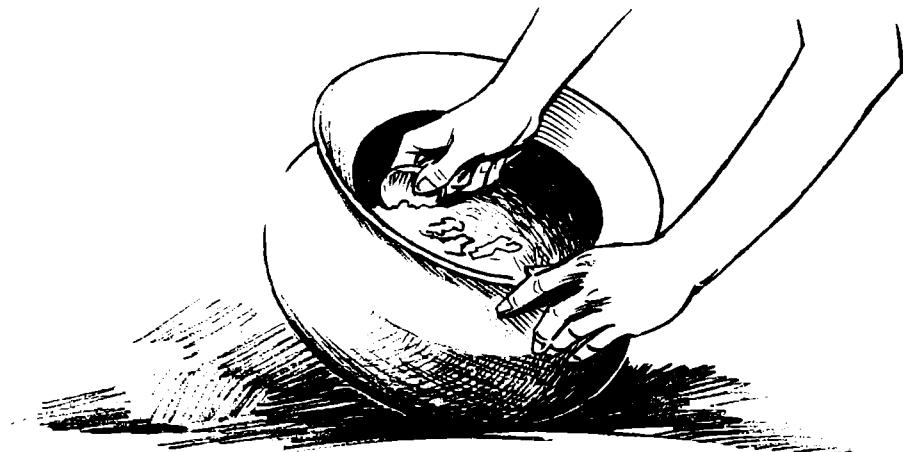
ti	ta	tu
tik	tak	tuk

Lesson 9b

Te tinik un untik a anak ni teti.
Deno di i anak a te tinik?
Dena i anak a te tinik de beloy ni te
inuk.
Náona ok di de anak a untik a te
tinik.

Lesson 10

kudkud

kud

ku

Geuddi i teti dena de beloy na.

Gekudkud i teti ni kanin ta gekitad.

Aakod ni teti i kanin a kinudkud de anak
na a untik.

ki

ko

ku

kid

kod

kud

Lesson 10b

Inatid ni anak i unid ni demulag.
Deno inatid na i unid a inon?
Dena de beloy ni gekudkud.

Lesson 11

maddikit

kit

ki

Gekutkut i anak ni kamoti.
kamoti

Gekutkut i maddikit ni kamoti.

Gekutkut i maddikit ni kamoti nun utak na.

Getun i maddikit ni unid ni kamoti de
beloy ni gekitkit.

ki

ka

ku

kit

kat

kut

Inakit ni maddikit i anak ni Ini de
beloy ni geuddi.

Ta ano ta inakit na?

Ta kat nátkut i anak ni Ini de
demulag ide.

Lesson 12

gupad
gú

Ano i paaged na?
pa

Gupad, nádeno ka?
Nádena ok de beloy ni te gitade, ta
paaged ko i untik a igit de te gitade.

i	e	u
gi	ge	gu

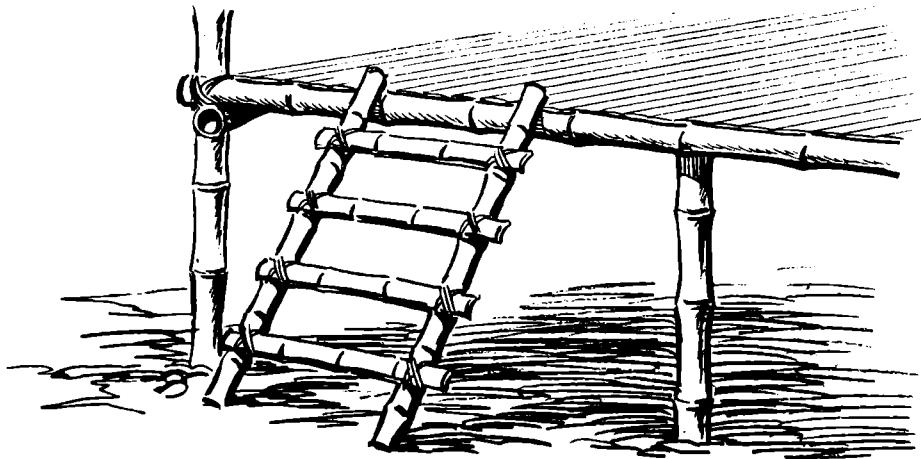
Lesson 12b

Gegutu i gupad a tage Tinuktukan
pati buot ni gupad ko a gegutu.
An te utak i gupad ko.
Inaged ni gupad ko i utak de te demulag.
Nano, gegutu i gupad ko pati gupad a tage
Tinuktukan.

gi	ge	gu
Gi	Ge	Gu

Lesson 13

agden

ag

a

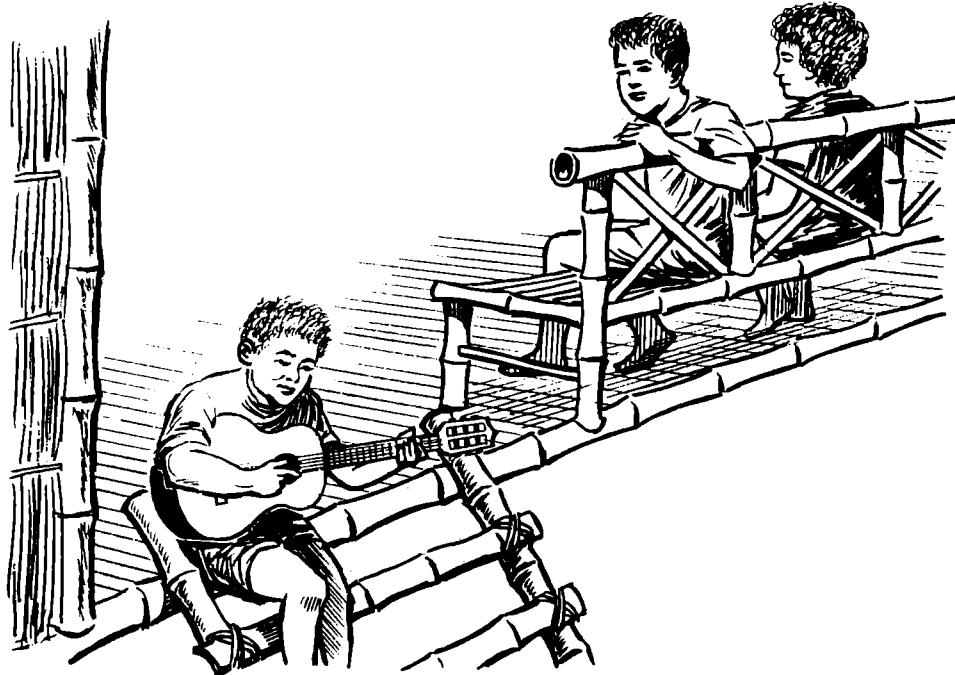
dena	i	kew	ko
kew			

Inagkat kon nun agta un katat ni kew
de agden.

Deno di i agta a inagkat na i katat
a inon?

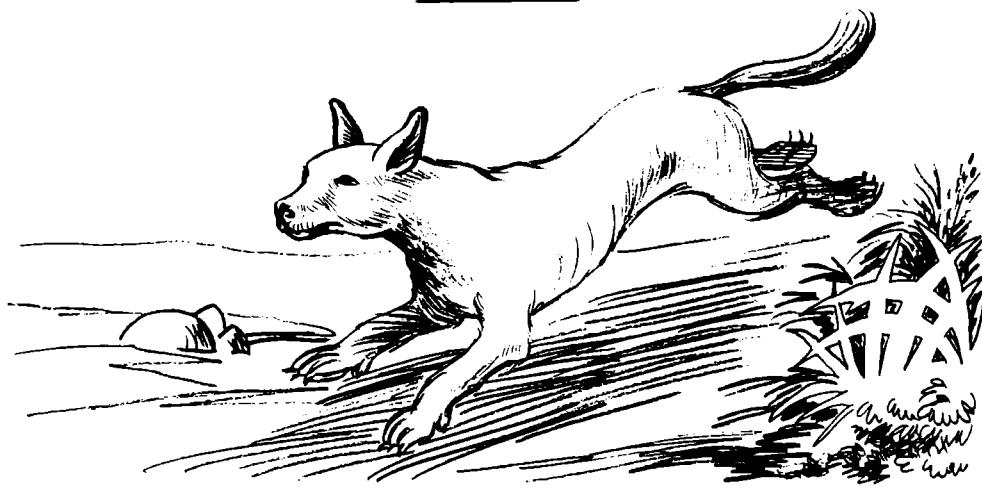
Dena de te agden a beloy.

a	o	u
ag	og	ug

Tinugtug ni agta i gitade ni gupad ko
de beloy ni agta a te agden.
Nadegdeg kon i agta de inon a agden.
Te gitok di de idog ni agta a nadegdeg.

Lesson 14

asu

su

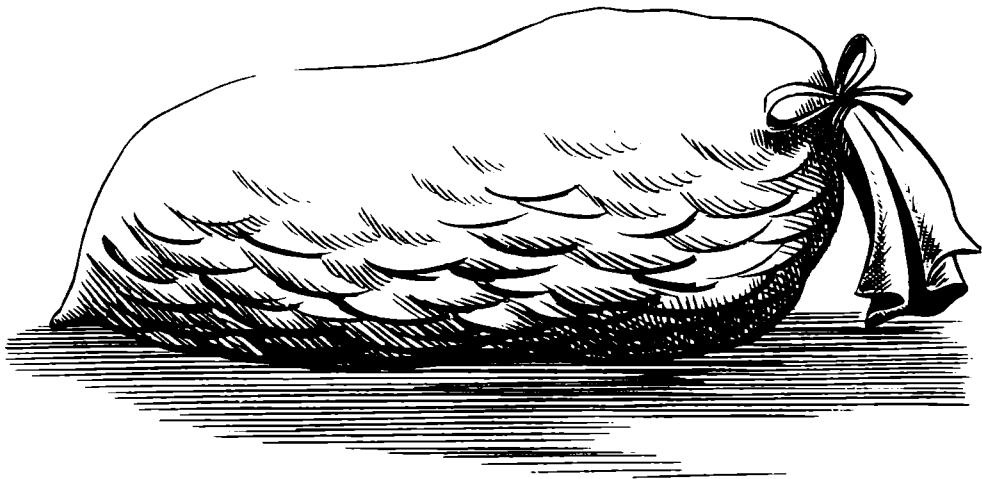
I teti i te asu ninon.

Gekaget kon ni anak i asu na.

Sinakat ni ati i anak na de beloy ta natakut
de asu.

a	i	u
sa	si	su

Lesson 14b

Nano, buot ni teti a kosain i isin a
sako a soka de kaka ko.

I no i gekosa ni sako?

I teti i gekosa ni sako a soka.

sa

Sa

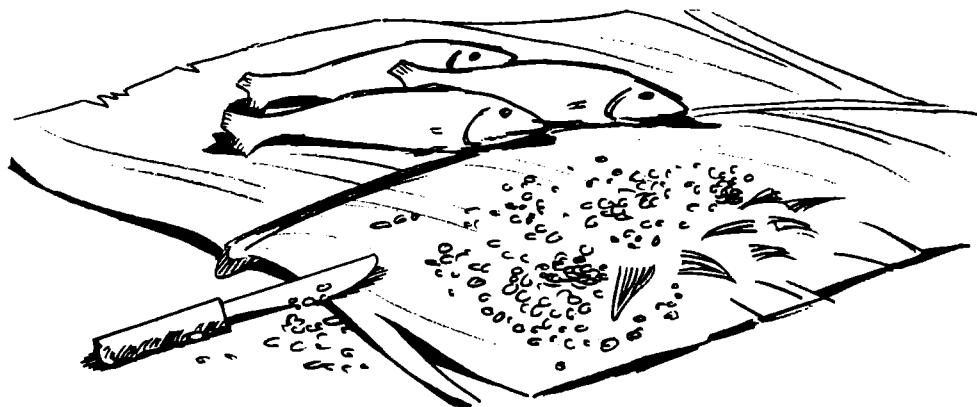
si

Si

su

Su

Lesson 15

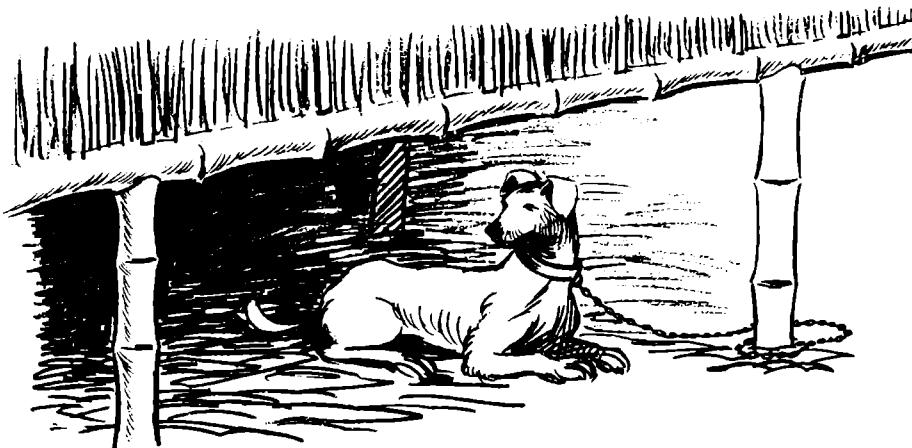
kiskis
kis

Nun isin a odes ay nagkiskis i ati nun
ikan.

Te tas di de inon a odes.

Nun kiniskis an di un ikan, nagtun i ati
nun ikan pati kamoti.

ka	ki	ku
kas	kis	kus

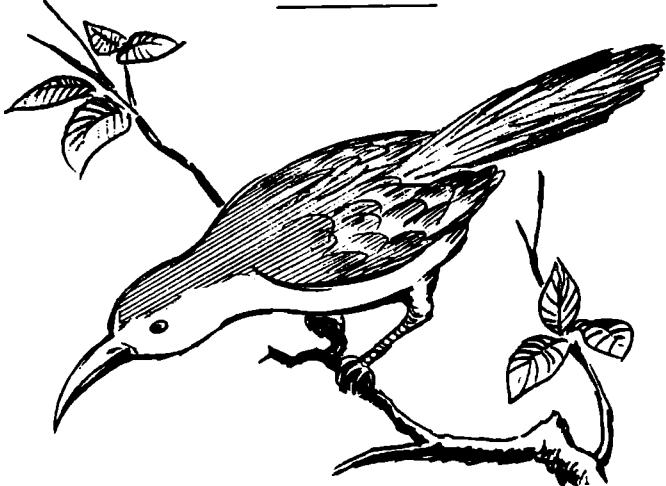

Sinabi ni teti,
Sinabi

Dingan oukas ta i asu.
Dingan

Tinanto ni ati de teti na,
"Ano a odes a oukas ta i asu to?"
Sinabi ni teti,
"Gekiskis ok nano ni ikan ta getun kita de
odes a te tas dingan oukas ta i asu to."

Lesson 16

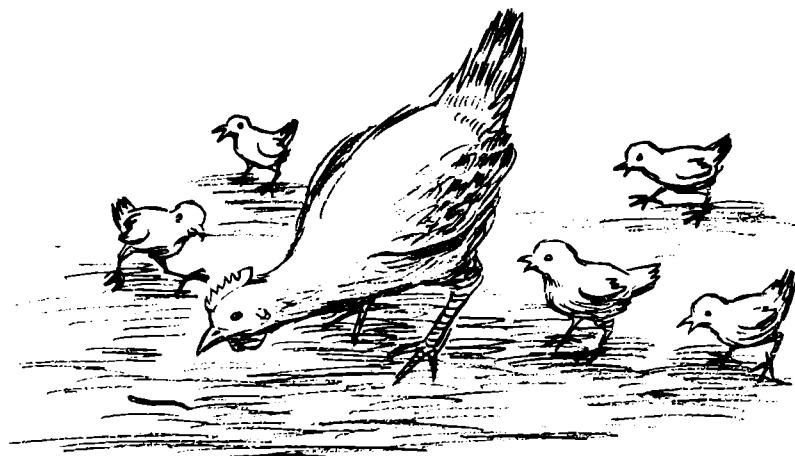

manuk
ma

Inamit ni ama ko i manuk ni máma na.
Ta ano ta inamit na i manuk ni máma na?
Ta buot na a kosain na i mumu de manuk.
Te duman man a mumu dena dikamo?
Oo te duman a mumu dio dikami.

i a u
mi ma mu

Lesson 16b

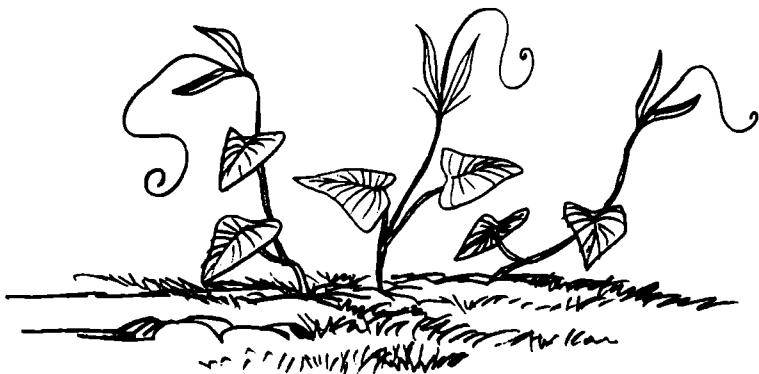
Eyen nun deko a manuk.
Eyen

inon ay de umaged ko.
ay

Sinabi ni máma ko,
"Te makmuk a manuk duman dikami."
Tinanto ko di máma ko,
"Deno mo man inamit i makmuk a manuk?"
Ay sinabi ni máma ko,
"Eyen nun deko a manuk ta inon ay de umaged
ko.

mi	ma	mu
Mi	Ma	Mu

Lesson 17

tanom

nom

Tamdi, amitin tam i kamoti a tanom ko.
Deno i tanom mo a kamoti?
Duman de beloy mi i anim a dian a
tanom.

ni	na	no
nim	nam	nom

Lesson 17b

duman de lugel mi
lugel

I agta ide dio ay getanom ide ni mais.
Makmuk i tanom a mais dio.
I tanom ni mama ay anim a dian a gemut duman
de lugel mi.

Lesson 18

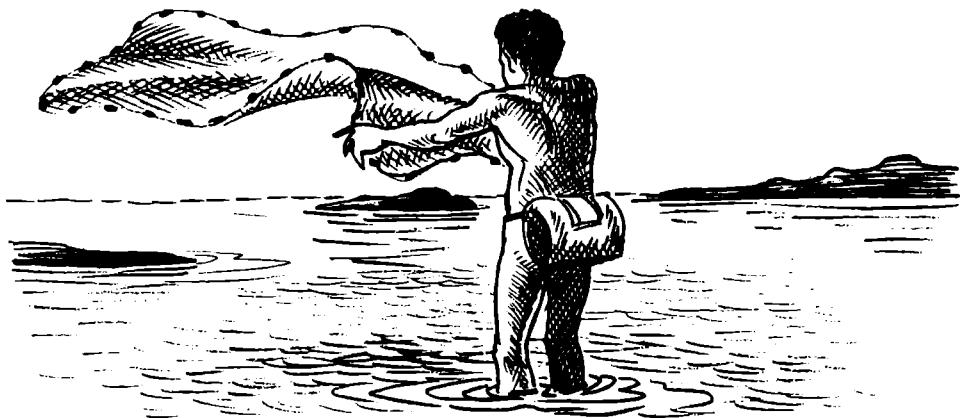
lubi

lu

Makmuk i lubi duman de Kelugen a tanom
nun agta ide. Nagkasalig i agta a te tanom
ni lubi duman ta te anak di un lubi na ide.
Geamit un agta ide nun anak ni lubi ta
oolam de de kamoti. Maginon i ugeli nun
agta ide a buot de i lubi a oolam de
kamoti.

i	a	u
li	la	lu

Lesson 18b

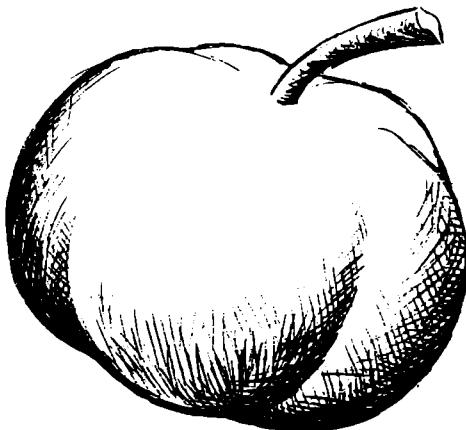
de alane ni atab
atab

Te ugeli i agta de alane ni atab a gesakat de kalasan. Gesalad ide. Geselut ide ta eilat de i naamit de a olam ta dingan noole ide de beloy de.

Maginon nun Lones ay sinumakat i Ulila pati Lanakan de kalasan ta an ide te olam. Nagsalad ide. Nakámit ide ni makmuk a ikan. Nagselut ide. Nakámit ide ni lima a usa. Nun makaole ide ay nasalig un mittanak de ta te olam di ide.

li	la	lu	lo
Li	La	Lu	Lo

Lesson 19

santol

tol

to

Dinodul ni máma i umaged na,
"Mag-amit ka di ni sukol a anak ni santol
duman de lugel mi. Geamit i gupad ko ni
anak ni santol a inon."

Tinanto ni umaged di máma,
"Dino a tanom i santol a inon?"

Sinabi ni máma de umaged na,
"I Ulila i te tanom ni santol a inon."

ti	to	te
til	tol	tel

Lesson 19b

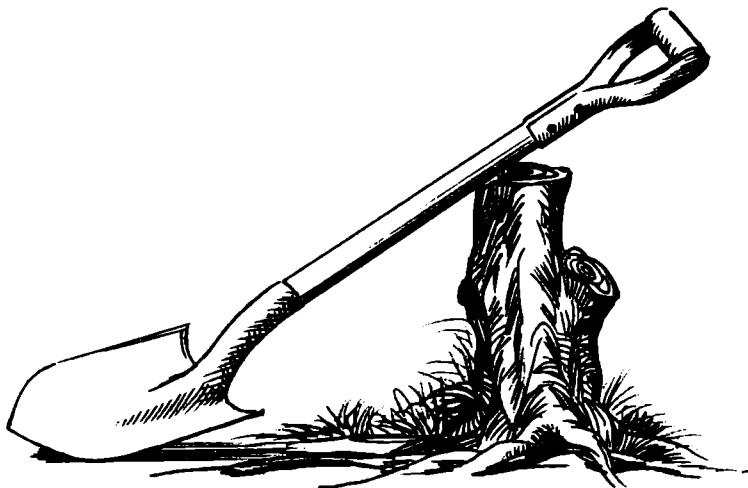

Mag-amit ka ni santol.

Mag-amit

Gekasal i maddikit a tage alane ni atab.
Dinodul nun kalakean, "Magsalad kitam
di. Mag-ikag i kakmukan ni usa de kalasan,
ta kat sakali an te olam a sukol de lugel
tam. Magtul kitam di ta gekasal de kasanagen."

Lesson 20

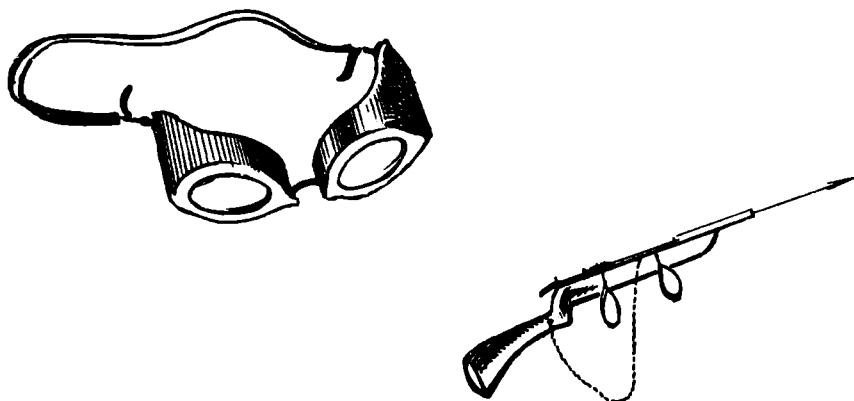
pala

pa

Depun ay kinta ko i agta a gepala ni
putok de pugu a te lubi. Pepala ni agta
i tatanoman ni sadisadi a tanom, ta
mandeli i pala a pekutkut ni putok.

i	a	u
pi	pa	pu

Lesson 20b

I pesan a lalaki de lugel dio ay te masampat a pagsuk pati pana. Te pagsuk a pansalad. Te pana a pepamaget. Gesalad ide de apun. Gepamaget i kakmukan ni usa. Pagkámit de ni ikan a makmuk pati usa ay getinde i gupad ide ni ikan pati usa.

pi	pa	pe	pu
Pi	Pa	Pe	Pu

Lesson 21

taklop
lop
lo

Duman de sakup mi ay getaklop i isin
a agta ni agid.

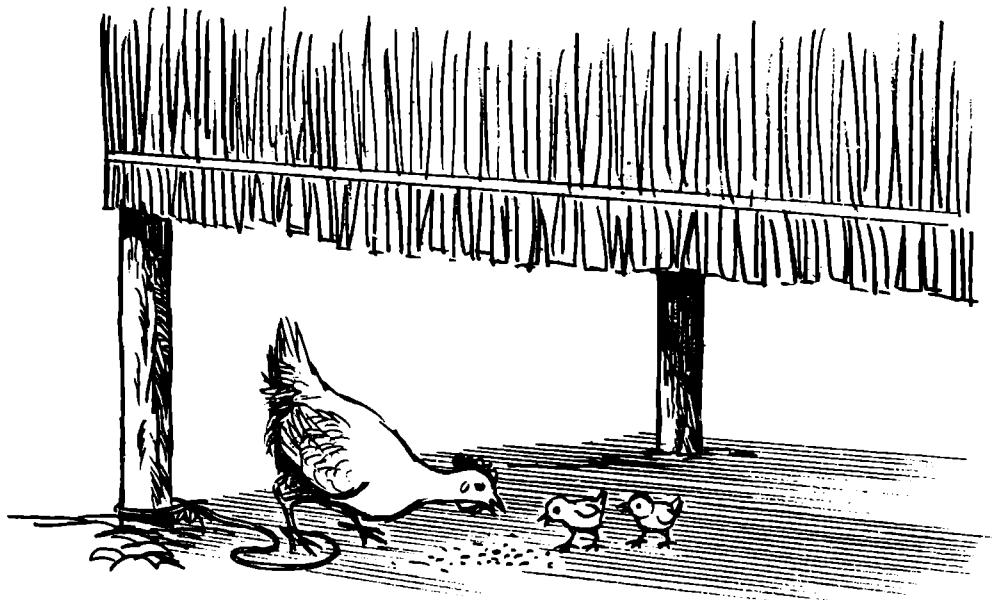
Ta ano ta te taklop?

Maapdis kon i ulo na ta te sippun.

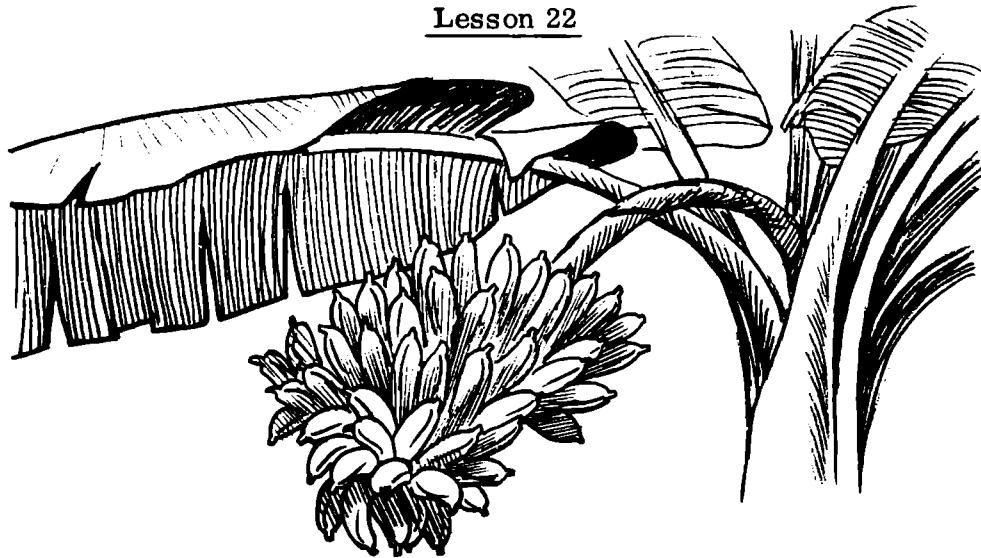
.

li	la	lo
lip	lap	lop

Lesson 21b

I máma ko ay te mailap a manuk.
Dinakop ni máma ko un manuk a mailap.
I teti ko pan i nag-adde ni gipot nun
de manuk ta giniptan na.
Nagkasalig i teti nano ta un manuk a
mailap ay nagiptan de di.

betag
be

Duman de alane ni beloy mi ay te tanom
a makmuk a betag i bubu ko. Buot ni bebi
ko a tetinde na i anak nun betag de.

Sinabi ni bubu ko, "Masampat non ta
eyen kitam di te biges." Inon i sinabi na.

Nag-adde pala ni kalabesa pati lubi i
bebi ko ta tininde na.

Nun duman i bebi ko a getinde ni
betag ay nagsube i bubu ko ni gebi.

i	e	u
bi	be	bu

Lesson 22b

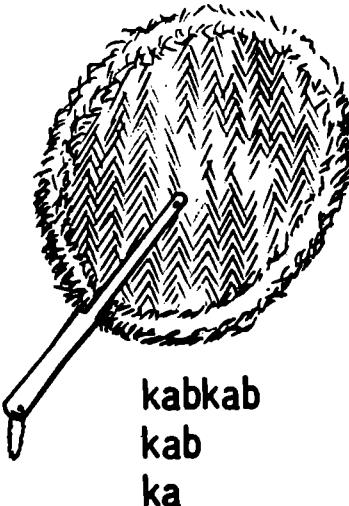
Nun kasanagen ay dinumio i bilas ko a tage Ibuna. Sinabi na ay makmuk i tanom duman de lugel de. Te duman kon a gebi pati lubi pati attanan a kamoti pati betag.

Sinabi na pala, "Ay násakat ok tebe duman de kalasan de abiabi ta námaget ok ta kat sakali a makámit ok ni usa a olam mi ta dingan be nakámit ok di ay noole ok di duman de beloy mi." Magi non i sinabi ni bilas ko a tage Ibuna.

Nun inumole i bilas ko a tage Ibuna ay nasalig i bebi na ta te olam a usa.

bi	bo	be	bu
Bi	Bo	Be	Bu

Lesson 23

peabbu i eya
 eya

Nun isin a simbe ay dinumuman kami de alane ni atab. Nun nanon ay laktab a masakot. Nappaobbob i Sakob de disalad ni saolan ta peabbu i eya. Pegemit na i agid a pekabkab de sadile na nun eya ay nappaide de putok.

Nagsalad ok pati ama ko de atab ta kinta ko i ikan a gekibkib nunde beto ta pinagsuk ko di ta i ama ko pala ay nakámit ni ikan a makmuk ta inon i inolam mi.

ki	ka	ko
kib	kab	kob

Lesson 23b

Ano i pebetyag mo?
betyag

Nun abiabi ay kinta ko i Sakob a
nappaobbob de salog.

"Ano i pebetyag mo?" i tanto ko.

"Peabbu ok, umain mo i agid a pekabkab
ko." i tubeg na deko.

Sinabi na pala, "I atab ay laktab di.
Magsalad kad ta buot ko a te duman kitam a
lalablab, kanin de apun. Misan ay kanin ay
noduman ok de alane nun gob a pekangan
ko a ugnay be gepamaget ok." Inon i sinabi
ni Sakob.

Lesson 24

ngipon
ngi

Un isin a agta ay nattapà na i nguso
na a getangos.

"Ano i sinumápit de nguso mo?"
i tanto nun bilas na.

Tinubeg nun getangos, "I ngipon ko
ay gengadngad de pengasngas ko ni
pápangan."

i	a	o
ngi	nga	ngo

Lesson 24b

Duman de beloy mi ay gengalangala un agta a gelipa. Nalipatan ko i ngalan na. Eya ay peingos ni mangásu dehil de ngalangala na. Pesabi na a un bebi na kon ay maapdis i ngipun na ta getangos di pati.

"Ano i dehilan?" tinanto ni ina ko.

"Mainde." i tubeg ni gengalangala. Sinabi na pati, "Gengadngad kon be gengasngas ni pápangan i bebi ko."

Sinabi ni ina ko, "Be maginon, wet mo ngona peungot ni maksa tangani an di nangadngad i ngipon na.

ngi	nga	ngo	ngu
Ngi	Nga	Ngo	Ngu

Lesson 25

gesang
sang
sa

I nangnang ko ay te maapdis de
alalang na.

Sinabi na, "Nángamit ok ngona ni bulong
duman de buteka de lugel a petindean nun
bulong. Tambing a náampulang ok ta nákang
ok de atab a nanggegesang misan ay nesila
ok de bungko a nadegesang. Neningos ok di
ni untik a papangan. Nángamit ok ni butong
pati attanan a pepangan a nappaduman nunde
gesang."

si	sa	so
sing	sang	song

I nangnang ko ay kinumang de beloy mi
nunde bungko nun abiabi ta te lagnat kon un
anak na a untik. Getanto eya ni bulong de
lagnat duman de ina ko.

Sinabi ni ina ko, "Mainde, anok
gekatingges ni bulong."

Tinubeg ni nangnang ko," Be maginon
ay náampulang ok di ta nákang ok duman de
palingki ta nángamit ok ni bulong duman.
Misan ay nádetong ok la a tambing ta
makati magtangos un anak ko a untik."

I non i sinabi ni nangnang ko duman de
ina ko ta maginon kon i yinadi ni nangnang
ko.

Lesson 26

yodu
yo

Depun a abiabi ay dinumatong un belayi
ni ina ko a inumapo de diyeya.

Tinanto ni ina ko a ti ano i sadya na,
ta tinubeg na a nekipagyodu kon de ina ko.
Sinabi ni ina ko a piyun non tangani te
pápangan ide pala a yodu.

i	a	o
yi	ya	yo

Lesson 26b

Nun kasanagen ay dinumatong i yaya
ko de beloy mi.

"Ano i peyedi yu dio?" i tanto na.

Tinubeg ko de yaya, "Geyodu i ina ko
duman de diyeya, de belayi. Piyon non ta
talage a inon i sadya a pigpanganin ni
agta. I ama ko ay nakámit ni ikan de
pagsalad. Inon ay te deyag de tiyen na.
Sinabi ni ama ko ay malagdu un yogyog nun
duman de gesang pa i eya."

yi	ya	yo
Yi	Ya	Yo

Lesson 27

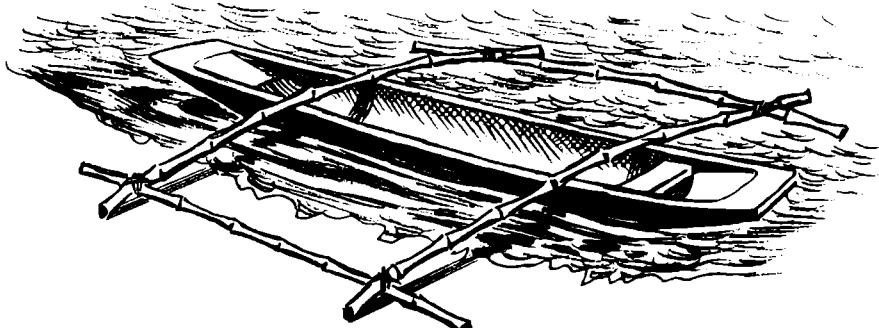
bebuy
buy
bu

Duman de beloy ni máma ko ay te kapyak a bebuy. Moyu nun ta kakoloy inon nun anak ni yaya misan de alayu. Malapsay i angot nun bebuy.

Nun máloy di ay dinumatong di i abeng a nappasakoy nun de kabeyu. Eya ay nappabedu ni malapsay, ta inon a abeng ay nanggetang nun kapyak a bebuy a naggipot nunde sidong nun beloy mi.

bo boy	be bey	bu buy
-----------	-----------	-----------

Lesson 27b

I ama ko ay dio de beloy a inumapo de kalasan. Te duman eya a adde a untik a bebuy de bukod. Ginipot ni ama ko i bebuy ide nunde sidong nun beloy mi. Alayu kon i kinangan na.

Tinanto ni yaya ko, "Nakámit ka man ni bebuy pati usa?"

"Aysa, te duman pala." i tubeg ni ama ko.

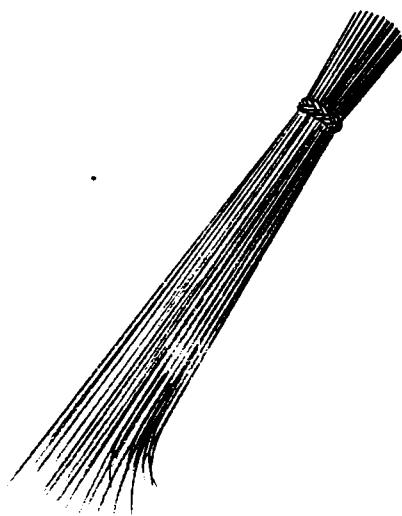
Ay dingan dinumatong i teti a inumapo de alayu a nappasakoy nunde bengka. I kakoloy na ay i pinsan na. Te adde i eya a golay.

Tinanto ni ina ko, "Nanggetang kamo man ni lukoy?"

"Aysa, te duman di." paayin i teti ko.

Sinabi ni ina ko, "Piyonta te pelukoy di nun unid ni bebuy a te kadugeng ni golay."

Lesson 28

welis

we

I wele ko ay gewelis kangwoni. Dinumatong
un aduwa a mangának. Kanya ide a tiluwon
ay gewelis duman dikami. I wele ko ay te
bowon a welis a inumapo di bubu mi duman
de Matawi.

a	o	e
wa	wo	we

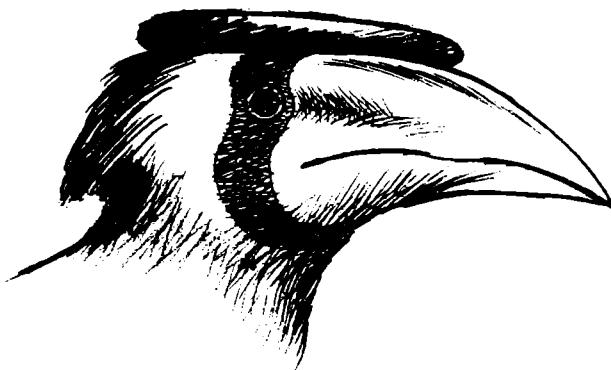
Lesson 28b

I wele ko ay duman nappataan de Matawi.
Nano ay wiyo eya de beloy mi ta dinumatong
nun makatiluwon. Paayin eya tungkol de
paglawag na ni dide a pápangan.

Sinabi na, "I peyedi ko ay gebiwes ni
ikan nunde atab. Pegemit ko a beliwesnan.
Duman naggipot un tamsi a te biwes ta duman
pala naggipot nun de lawis nun kaweyin. I
oyo ay mamiyenin a kaweyin, misan ay pineta
ko un anduwon pati untik a kaweyin. Makmuk
pala i nagkaamit ko be magkabuyo misan an
ugnay ay makmuk a ikan, kanya pewalat ko i
lugel a an te ikan ta gelawag ok ni lugel
a te makmuk a ikan, ta be makmuk i náamit
ko ay panggegetang ko ni biges." Maginon
i sinabi ni wele ko a peyedi na duman de
Matawi.

wi	wa	wo	we
Wi	Wa	Wo	We

Lesson 29

kalaw

law

la

Sinabi ni beyaw ko de ulittaw,
"Ikaw ay tumabu ni orat a magidnaw ta
námangan kitam di."

Nun eya ay getabu di ay inikna na i
oni nun kalaw ta sinabi ni kalaw a odes di
ni pamangan de udto. Kanya pagdetong na
ay namangan di ide nun pangudto.

la	lo	le
law	low	lew

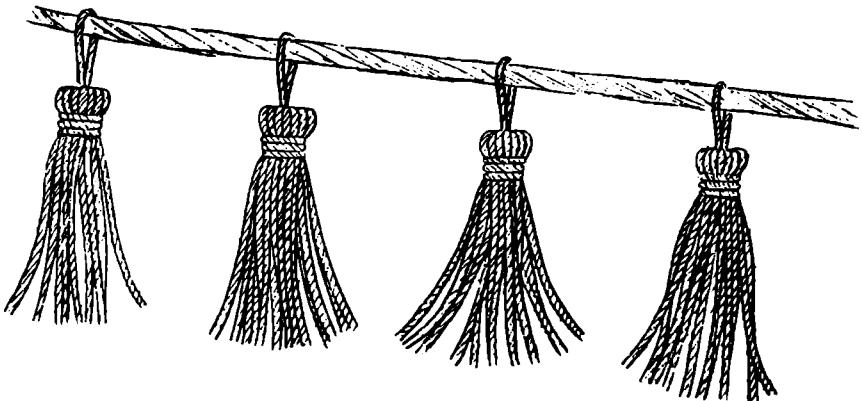

Dena de orat a magidnaw
orat

I wele ko a ulittaw pati beyaw ko
ay nagsalad ta nakámit ide ni ikan a makmuk.
I ati ko i nagpakaluto ni sabow. Inon ay
dinugengan na ni setaw pati ugbus ni kamoti
Ay nagsápaw pala i ati ko. Nagpakaluto
pala i eya ni linogew a papangan ni untik
a anak na.

"Ikaw ay tumabu ni magidnaw a orat,
ta námangan kitam di." paayin i ati ko
nunde beyaw ko. Ta pagdetong ni beyaw ko
a tinumabu nun magidnaw a orat ay namangan
kami di.

Lesson 30

rimong

ri

Te isin a agta a ulittaw a dinumatong
de orat. Makmuk i geyak na a rimong a
sadisadi pati ramut. Arok i rimong ni iwina
a ulittaw.

Nun sakadow ay i Dumaget ay makmuk a
masakut a rimong de lawes de, ta i rimong
ay magi bedu de.

i	a	e
ri	ra	re

Te agta a dinumatong a madaram a nagsabi ni bereta dikami. I sinabi na ay te duman kon a malot a orom a nappakálat de pesan a lugel dio. Magi riyuma ay malot a orom ta de gurut ay naapdis. Eyen kon piyon bege ramut la i gegemit a bulong para de riyuma, pati de pag-apdis ni gurut. Te duman a pegetang a bulong a pag-aprus nunde gurut a maapdis.

Nun nagbereta i agta a oyo ay makmuk a nagpatalikngoy diya. I kakmukan ay napparopsak dila nunde putok, ta paayin i oyo a bereta ay para de pesan a agta dio.

ri	ra	re
Ri	Ra	Re

Lesson 31

karsade
kar
ka

Nun isin a adow, ay getotul ok duman de karsade. Kinta ko i abeng a geburnut ni demo nunde kaginglan nun karsade.

Tinanto ko diya, "Ta ano ta peburnut mo i demo ide dio de karsade i?"

Sinabi na, "Ay nádetong kon un tarak ta gesapwar un agta ide nun langges nunde karsade."

Tinanto ko diya, "Kapide ka ginumapo dio?"

Sinabi,na, "Ay nun Martis pa."

Ay dingan inumole ok di de beloy mi.

ka	ke	ku
kar	ker	kur

Lesson 31b

Te isin a agta a gesapwar ni langges nunde karsade. Eya ay dinodul nun te adi ni sakoyen a tarak. Ginumapo eya nun adow ni Merkulis. Eya ay geburnut ni demo pati kew a untekin a nadekaginglan nun karsade, kanya pepakapiya a piyon, ta inon i binoy diya a yeyedi na tangani matanus i gikan ni tarak nunde karsade a te langges.

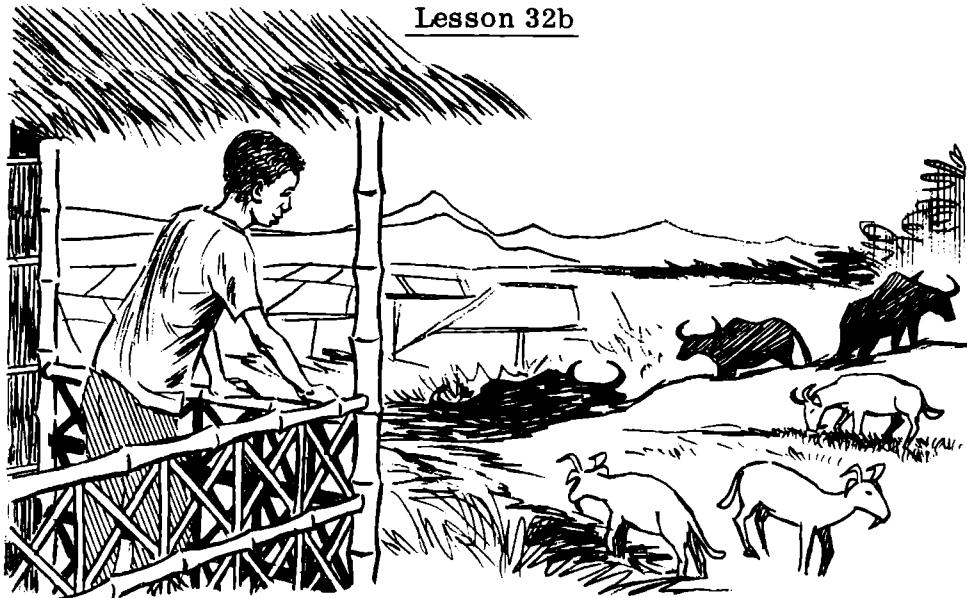
Lesson 32

hayup
ha

Nun Huwebis a tinumakig ay te mahigpit a pagdodul a inumapo nunde hepe ni pulis a gesabi a wet kon gegewes i mangának pagdetong ni siyam pati kalahati ni abi, ta an kon non piyun a panahon para de mangának. Inon a pagdodul ay dehil de mahedep a pagkaget ni hayup ta misan kon ano a hayup a katolad ni asu ay gekalibun i kaget na. Ta inon kon i sinabi ni doktor.

a	e	u
ha	he	hu

I Huwen ay isin a lalaki a te bebi ni mahuna a piyon i buhay na. Misan i Huwen ay mahedep a agta. I eya ay gepanghenan di. Misan ay hanga i diya a putok.

Makmuk pala i alage na a hayup duman dide. An di eya gekahanap ni kakmukan pa a kaelangan de ta dehil eya ngani ay mahena di. Misan ay dehil de diya a putok pati mangaalage na a hayup ay kat nádetong i panahon a i Huwen ay piyon di i buhay na.

hi	ha	he	hu
Hi	Ha	He	Hu

Aa Bb Dd Ee

Gg Hh Ii Kk

Ii Mm Nn Oo

Pp Rr Ss Tt

Uu Ww Yy

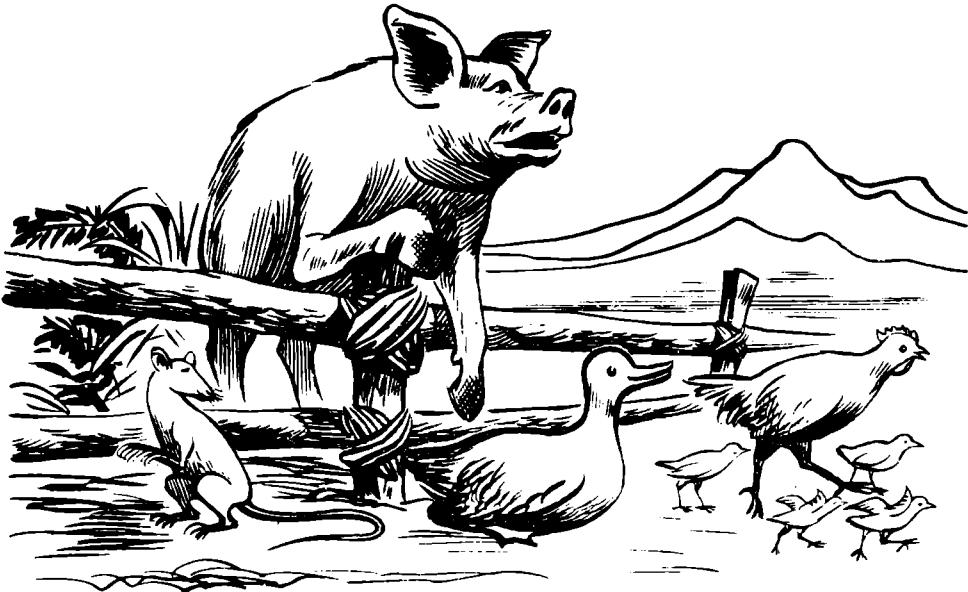
UN INAHIN A MADERAG

Nun sakadow ay te inahin a maderag a
pealagean un sewsew na ide.

Sinabi nun inahin a maderag, "Malot di i
panahon. Ay nádetong i panahon ay netigeng
kitam. Te meuntik dila nunde puoyin tam ni
paray. Be noubus non ay ti ano i piyon a yeyedi
tam de panahon a nádetong ay misan ay tatanom ko
i meparay a nattide."

Kanya naggeyak ide a kinumang de
kaengin a tatanom de un paray.

Linawag na un bektas ti ino man a kekita
na a nakatabeng na a getanom nun paray.
Dingan kinta na un mangaayun na a gelipa
nunde bekod.

Tinanto nun inahin a maderag," Buot yu
man, mangaayun ko, a nátabeng a getanom nun
paray de kaengin ko i?"

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"

Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"

Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"

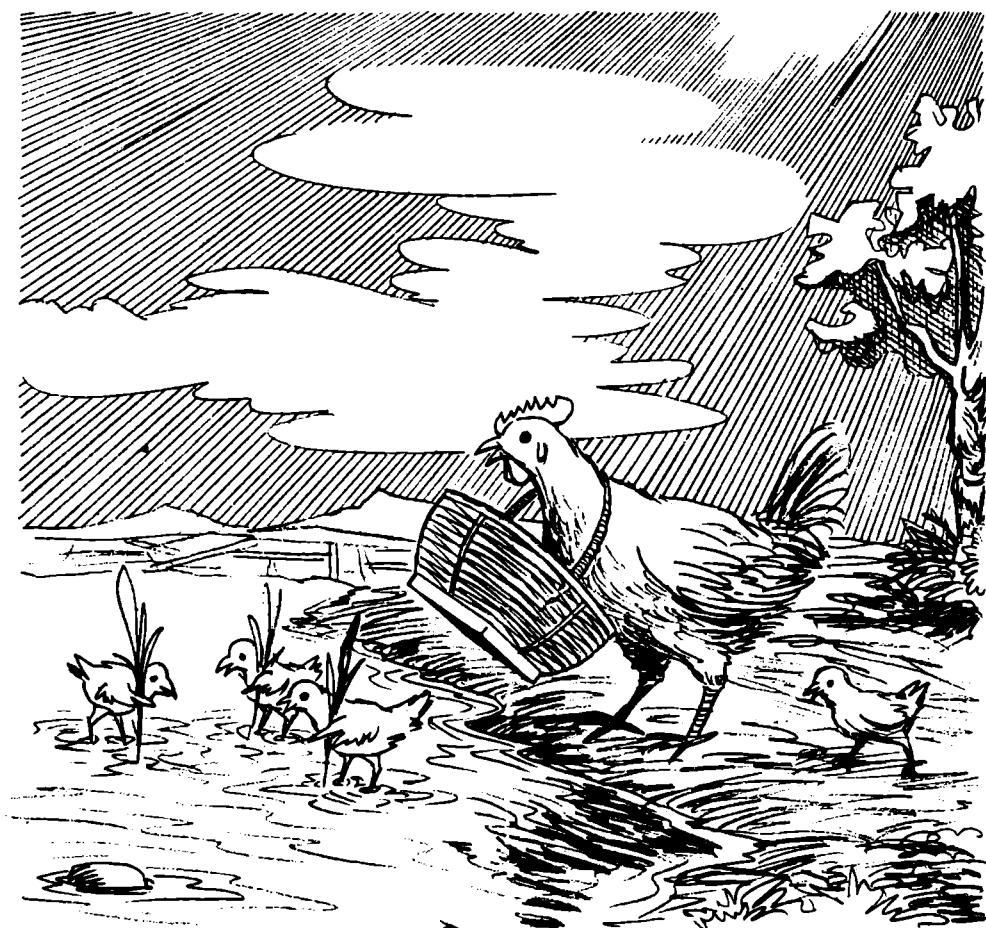
Sinabi ni inahin, "Nappadikamo ta tatanom
kodla de sadile ko."

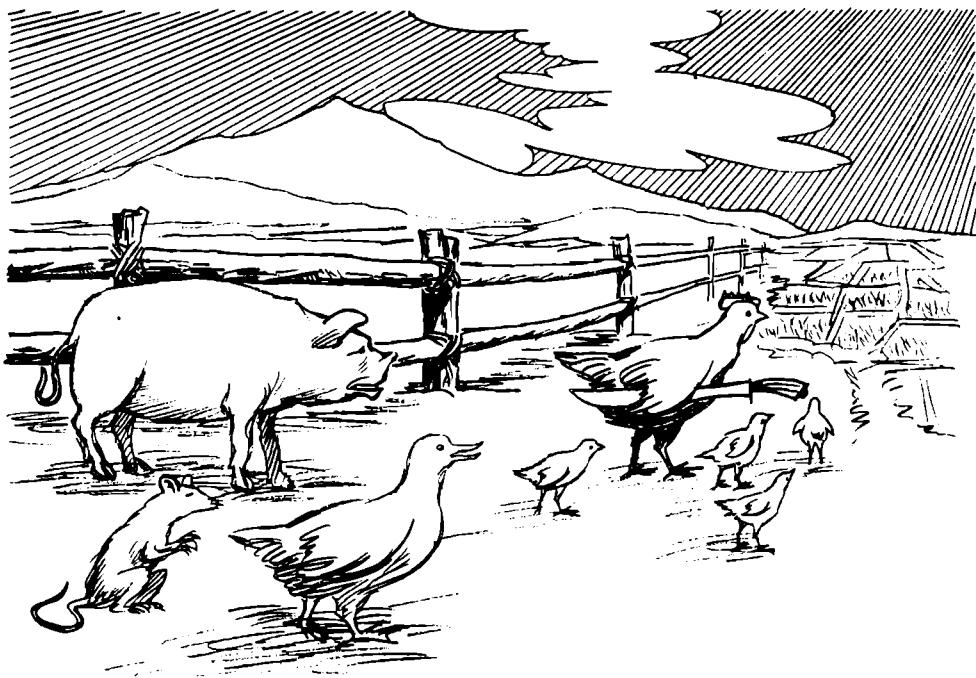
Yinadi na i maginon.

Nagkaykay un inahin nunde putok ta pantatanoman de nun paray. Dingan ginapoan i pagtanom.

Paayin de disalad na a innawa, "Mahedep i magiyo a tarabeho. Piyon pa be de apun a kadepit."

Inumoli i eya a nagkapagel de tarabeho na.

Nagtag-init i adow pati nagtapuktápuk.
Hinumanga un paray a dinumitas a masampatin.
Dingan panahon di ni pagburnut ni demo nunde
kaparayen.

Sinabi nun inahin, "Tumabeng kamo tebe,
mangaayun mi a geburnut ni demo nunde
kaparayen.

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"
Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"
Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"
Sinabi nun inahin, "Nadedikamo ta misan
akodla i geburnut ni démo nunde paray."

Dinumarag di un paray sinabi nun inahin,
"Andi naaloy ay neinog di."

Pag-ilat na ni neinog. Sinabi na, "Ino man
i gebugew nun maye?"

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"

Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"

Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!" .

Sinabi nun inahin a maderag, "Ako ay
gebugew nun maye."

Nun pagkainog di nun paray a sukul ay sinabi
nun inahin a maderag, "Mangaayun ko, tumabeng
kamo tebe a gegutu nun paray."

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"

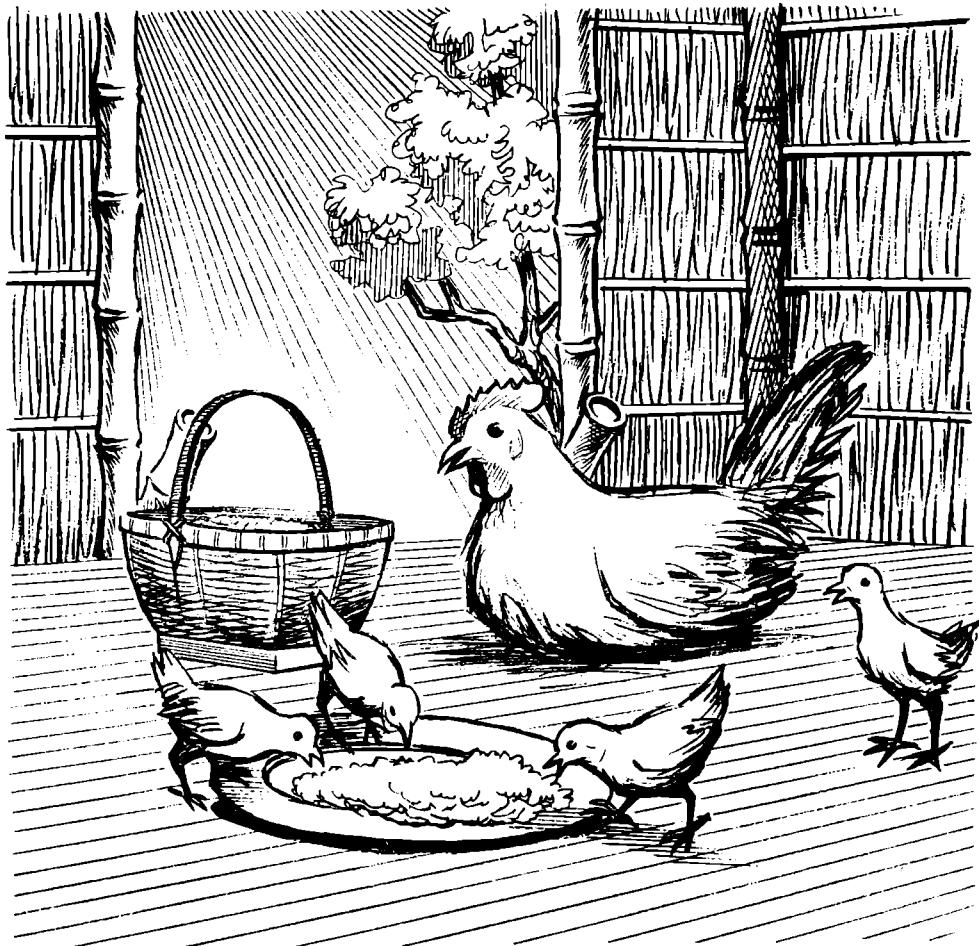
Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"

Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"

Sinabi nun inahin a maderag, "Napadikamo
ta gegutu ok dila ni sadile a paray ko
i."

Yinadi na i maginon.

Inumoli a maparipari un inahin a maderag
nunde beloy na ta nangamit ni oniden na.
Ginapoan na a geguto nun paray na. Pagkagutu
na ay inumampulang nunde beloy na ta pinakaluto
na un biges a untik ta ounlut na un sewsew
na ide.

Nun kinaabiabian a maderam ay dinumuman
i eya a gegiyok nun paray." Sinabi nun
inahin, "Mangaayun ko, Tumabeng kamo tebe
a gegiyok nun paray."

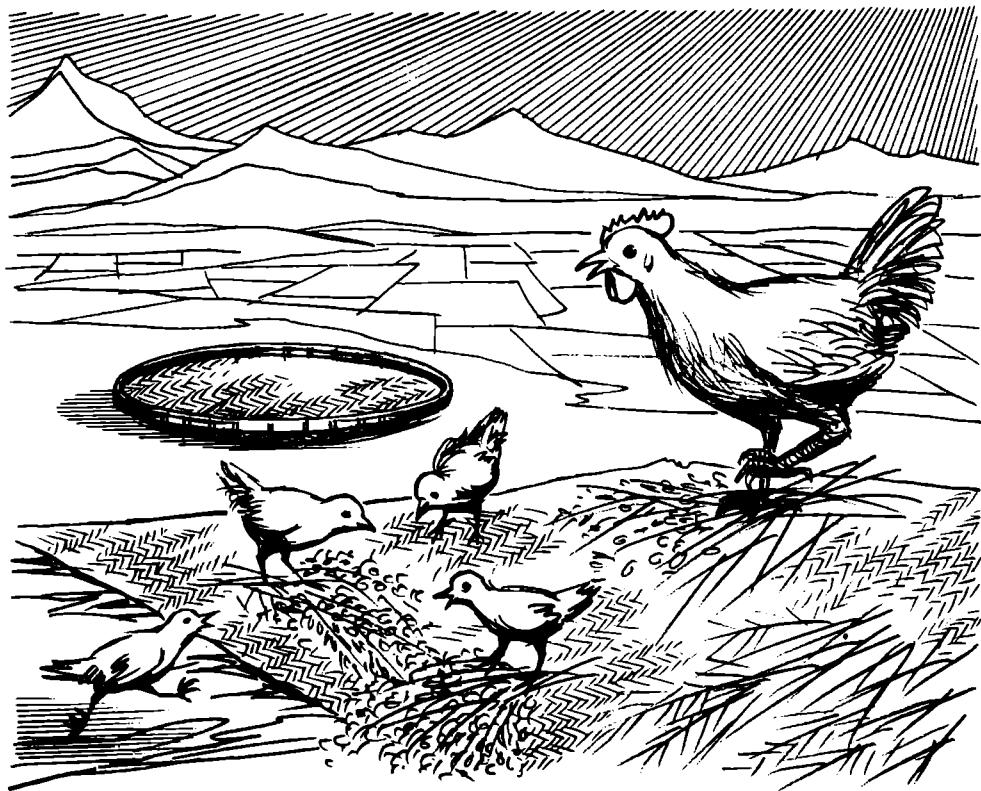
Tinumubeg un etik, "Anok yo!"

Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"

Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"

"Napadikamo ta akodla i gegiyok nun.
paray."

Yinadi na i maginon

Nun kinaabiabian a liwet ay sinabi nun inahin, "Mangaayun ko, tumabeng kamo tebe a gesibeng nun paray."

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"

Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"

Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"

"Napadikamo ta akodla i gesibeng nun paray."

Yinadi na i maginon.

Nun mamala un paray ay sinabi nun
inahin nunde mangaayun na, "Tumabeng kamo
tebe a gebuntol nun paray."

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"

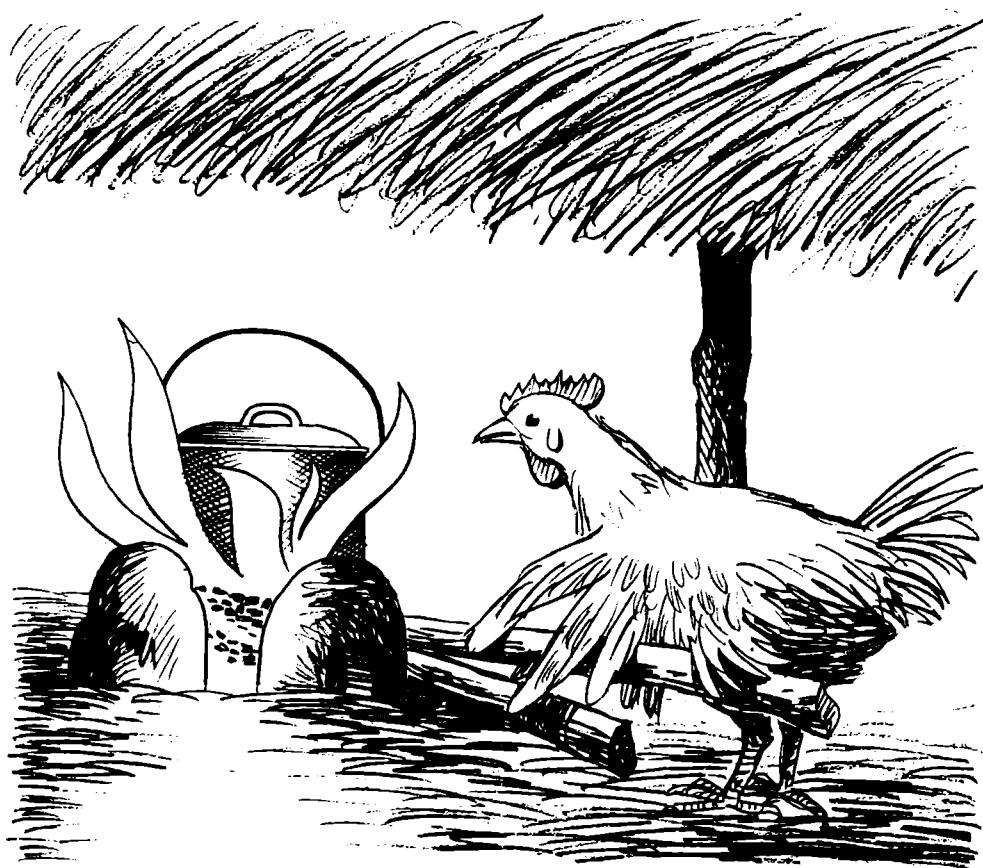
Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"

Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"

"Napadikamo ta akodla i gebuntol nun
paray."

Pagkabuntol na ay nagketigeng di a masakut.
Sinabi na, "Mangaayun ko, tumabeng kamo a
gepakaluto nun biges."

Tinumubeg un etik, "Anok yo!"
Tinumubeg un koyong, "Anok yo!"
Tinumubeg un bebuy, "Anok yo!"
"Napadikamo ta akodla i gepakaluto nun
biges."
Pinakaluto na di un biges.

Nun pinakaluto na un biges ay sinabi nun inahin a maderag, "Ti ano i nátabeng deko a námangan ni oyo a pápangan?"

Sinabi nun etik, "Ay buot ko ngani!"

Sinabi nun koyong, "Ay buot ko pala!"

Sinabi nun bebuy, "Aysa, buot ko pala!"

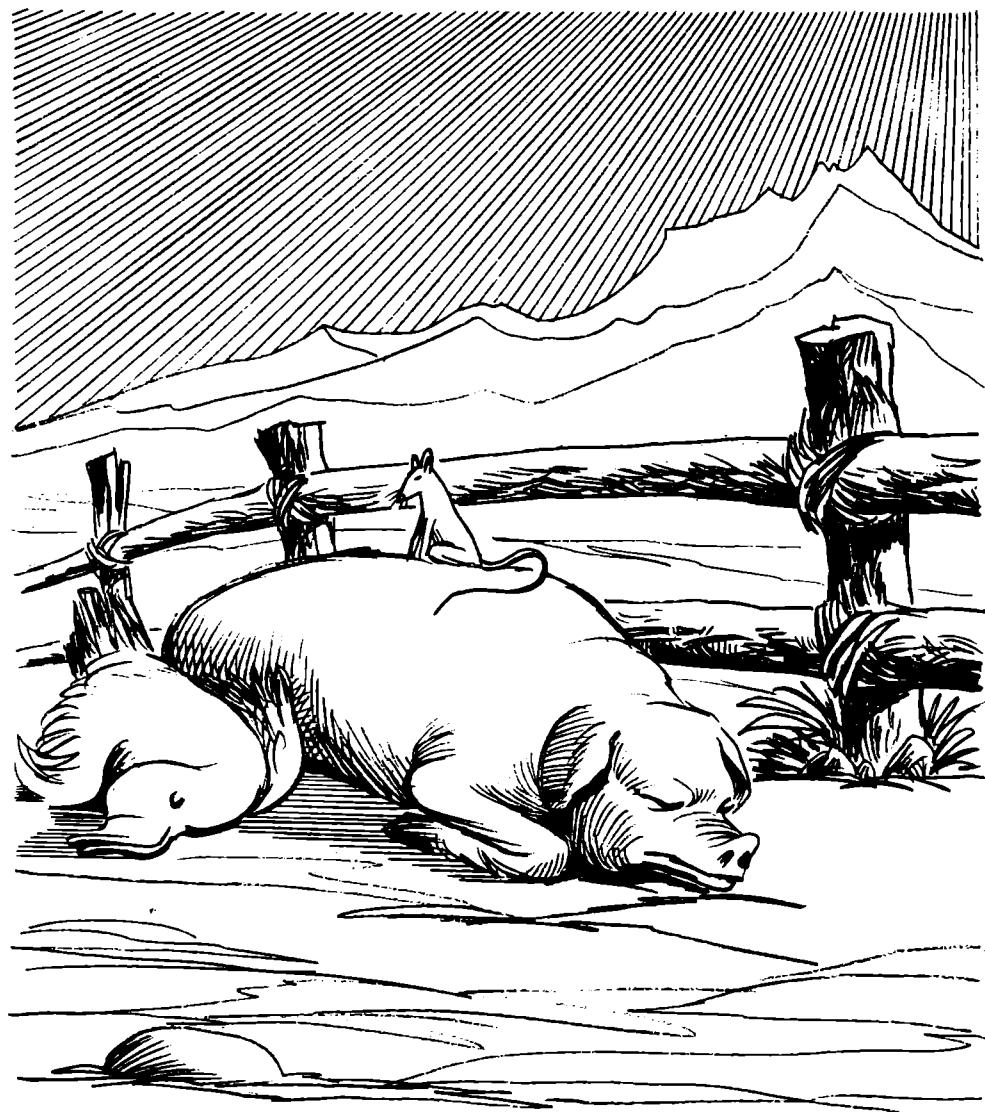
Sinabi nun inahin a maderag, "Anok yo ta ang ko buot a nangounlut. Ang kamo tinumabeng a nagtanom nun paray. Ang kamo tinumabeng a nagburnut nun demo. Ang kamo tinumabeng a nagbugew nun maye. Ang kamo tinumabeng a naggutu nun paray. Ang kamo tinumabeng a naggiyok nun paray. Ang kamo tinumabeng a nagsibeng nun paray. Ang kamo tinumabeng a nagbuntol nun paray. Ang kamo tinumabeng a nagpakaluto nun biges. Binuot yudla a natabeng be luto di un pápangan. Ang ko ikamo oungut nano. Para nunde sewsew ko la ide i pinakaluto ko a pápangan."

Sinabi nun etik, "Nun nanon ay nagkatamad
ok kanya anok tinumabeng."

Sinabi nun koyong, "Malot i peesip ko."

Sinabi nun bebuy, "Ako pala, anok tinumabeng
ay nano ay nagketigeng kitam a pesan."

Glossary

Dumaget	Pilipino	English
a	na/ng	Phrase or clause level attributive
abbu	ubó	to cough
abeng	Tagalog	non Dumaget (person)
abiabi	umaga	morning
adde	dalá	to bring, carry
adi	ari`	to own, have, possess
adow	araw	day/sun
aduwa	dalawa	two
agkat	buhat	to lift (and take elsewhere)
agden	hagdan	steps/ladder
aged	hingi`	to request/ask/beg
agid	dahon	leaf
agta	tao'	person
akit	anyaya	to invite
ako	ako	"I" Emphatic pronoun set. Focus set.
akod	hain	to put food or drink on table
alage	alaga`	to care/look after
alalang	dibdib	chest
alane	malapit	near
alayu	malayo`	far
ama	amá	father
amit	kuha	to get
ampulang	balik	to return
-an	-an	location focus marker
an/eyen	hindì	not/nothing (contraction of eyen)
anak	batà	child

Dumaget	Pilipino	English
andi	wala na	no more (an-di)
anduwon	mahabà	long (object)
anim	anim	six
ano	anó	what
angot	ilóng	nose
apdis	masakít	pain
apo	galing	come from
aprus	haplós	caress/rub in gently
apun	hapon	afternoon
asu	aso	dog
atab	dagat	ocean
atid	hatid	to take/carry
ati	ate	older-sister-in-law sister/half sister
attanan	lahát	all (kinds)
arok	ayos	arranged, put in order
ay	ay	clause or sentence/part.
aysa	oo	yes
ayun	kaibigan	friend
be	kung	if/when
bebi	asawa	spouse
bebuy	baboy	pig
bedu	barò	shirt/dress
bekod	bakod	fence
bektas	daán	trail/way
belayi	belai	mutual parent-in-law
beliwesan	báliwasan	fish pole
beloy	bahay	house
bengka	bangkâ	native boat with outrigger

Dumaget	Pilipino	English
bereta	balítà	news
betag	saging	banana
beto	bató	rock/stone
betyag	damdám	physical feeling (inward)
beyaw	bayáw	brother/sister-in-law
biges	bigás	rice (husked)
bilas	bilas	brother/sister-in-law (married to sibling of spouse)
biwes	biwas	to polefish/fish with line
burnut	bunot/hugot	to pull out (plants)
bowon	bago	new
boy	bigáy	to give
bubu	lolo/apó	grandparent
bugew	bugaw	to chase away (birds)
buhay	buhay	life (state of)
bukod	gubat	forest
bulong	gamót	medicine
buot	gustó/nais	want
buteka	botika	drug store
butong	buting/kabibi	shell(sea) edible
de	sa	to/at/on
de	nila	they/them (non-focus)
degdeg	hulog	drop down/fall
dehil	dahil	by reason of/because of
deko	sa akin	to, for, at, in, on me
dekop	dakip/huli	catch/capture/take
demo	damó	grass
demulag	kalabáw	carabao
den	dati	former

Dumaget	Pilipino	English
dena	diyán '	there (third from nearest)
deno	saán	where/what place
derag	pulá	red
deram	maaga	early
detong	darating	to arrive
deyeg	itlób	egg
di	na	now/already
dibilew	kabila	opposite/other
dide	sa kanila	to them
dila	nalang	then (now only)
dikamo	sa inyo	yours/to you
dino	kanino/nino	whose
dingan	sakâ	then (following something)
dio	dito	here (nearest)
ditas	taás	high
diya	sa kanyá	to him
diyeya	sa ilaya/sa holo	head waters
dodul	utos	order/command
doktor	doktor	doctor
dugeng	dagdág	add/increase
duman	doon/roon	there/fourth to nearest
esip	isip	to think
etik	itik	duck
eya	siya	he/it (focus pronoun set)
eyen	hindí	no
ge		independent subjective focus
gebi	gabi	taro (species of tuber)

Dumaget	Pilipino	English
gemit	gamit	to use
gesang	gasang	flat coral reef
getang	bili	to exchange for money
gewes	larô	to play/celebrate
geyak	gayak	to prepare/get ready to go
gikan	takbó	to run
gipot	tali	a binding thing
giptan	tali	tying/to tie up
gitade	gitara	guitar
gitok	magâ/bukol	swelling
giyok	giík	thrash, separate grains from stems
gob	kuweba	rock cave
gulay	gulay	vegetables
gupad	matandang	old woman/respected woman
	babae	
gurut	gulugód	spine
guto	ani	to cut grain
hanap	hanáp	to look for
hangá	malaki	big
hayup	hayop	animal
hedep	hirap	difficult
hena	hinà	weak
hepe	hepe	chief
higpit	higpit	to be severe
Huwebis	Hewebes	Thursday
Huwen	Juan	John
i	si	focus marker-personal or known

Dumaget	Pilipino	English
Ibuna	Ibuna	name of barrio
ide	sila	they
ide	higâ	to lie down
idog	likód	back
iget	palés/igat	eel
ikag	sama	to cause to accompany (even by force)
ikan	isdâ	fish
ikaw	ikaw	you(sg)
ikna	riniq/kiniq	hear(to)
ilap	iláp	wild
ilat	hintáy	to wait
ina	iná	mother
inahin	inahíng	hen
innawa	hiningá	breath/heart
Ini	Ini	girl's name
init	init	hot/heat
ino	sino	who
inog	hinóq	ripe
inoni	iyon	that(far from speaker and spoken to)
inuk	mamenan	beetle chew leaf pouch
ingos	tahol/kahol butók	to bark
isin	isá	one
ka	ka	you
kabkab	paypáy	to fan
kabeyu	kabayo	horse
kadla	karin	you also

Dumaget	Pilipino	English
kaelangan	kailangan	needed/thing lacking
kaengin	kaengin	field(slash and burn)
kaget	kagát	bite
kaginslan	tabí	edge/shore/margin
kaka	kuya	older sibling
kakmukan	ibá	others/some
kakoloy	kasama	companion
kalabesa	kalabasa	squash
kalahati	kalahati	half
kalasan	bundok	mountain
kálat	kalat	scatter/distribute
kalaw	kalaw	horn bill bird
kamo	kayo	"you" (plural)
kamoti	kamoti	sweet potato
kami	kamí	we(exclusive)
kanin	kanin	cooked rice
kanin	mamiya	later
kanta	kanta	to sing (not hymns)
kanya/kaya	kayâ/samakatuwid	therefore/consequently
kang	puntá	go
kangwoni	kaní-kanina	a while ago
kapide	kailán	when
kapyak	biík	baby pig
karsade	karsada	road
kasal	kasál	to marry
kasanagen	makalawá	two days(hence or ago)
kasangkapan	kasangkapan	equipment
kat	baká	perhaps

Dumaget	Pilipino	English
katat	balat	skin
kaweyin	kawayan	bamboo
kaykay	kahig	to scratch as fowls do
Kelogen	Umirey	name of river
kew	kahoy	tree/stick/wood
kibkib	kabkab	gnaw off surface as from corn cob
kided	gitlá/gúlat	to shock/frighten
kinkin	nginíg, kiníng	to tremble/shake
kiskis	kaliskis	scale
kita	kata/kita	"we" (you(sg) and I)
kita	kita	to see
kitam	tayo	"we" (inclusive)
kitad	dikít	to stick
kitkit	kamót	scratch
ko	ko	"I"/me (non-focus)
kodla	korin	I also (non-focus)
kon	daw	it is said
kosa	kusà	voluntary/to choose to
koyong	dagâ	rat
kutkut	hukay	to dig
la	lang	only
lablab	ihaw	roasted fish
lagnat	lagnát	fever
laki	matandâ	old man
laktab	tahimik	calm/silent
lalaki	lalaki	man
lanakan		one who has lost a child

Dumaget	Pilipino	English
langges	buhangin/aplaya	sand/beach
lawag	hanap	search
lawes	katawan	body
libun	patáy	dead
lima	lima	five
linogew	lugaw	soft cooked rice
lipa	upô	to sit
lipat	limot	to forget
liwet	ulitin	to repeat
logel	lugár/lugál	place
Lones	Lunes	Monday
lubi	niyóg	coconut
lukoy	sandok	spoon
luto	lutò	cook
makmuk	marami	many
maddikit	dalaga	lass
maderam	maaga	early
magi	ganoon/ganiyan	like/as/in the same way
magidnaw	malamig	cold
magkabuyo	makasakali	perhaps if fortunate
mahuna	babae	woman
mais	maís	corn
mainde	awan	I don't know
maksa	matigás	hard
malagdu	malakás	strong
malapsay	maputí	white
malot	masamâ	bad/ugly
mama	amain	uncle

Dumaget	Pilipino	English
mamala	tuyô	dry
mamiyen	magaán	light(not heavy)
man	ba	question marker/even
mandeli	madali [†]	shortly/right away/quickly
manuk	manuk/ibon	chicken/bird
manga	manga	pluralizer
Martes	Martés	Tuesday
masakot	masiyado/lubhâ	very/exceedingly
masampat	maganda	beautiful
Matawe	Matawe	name of place
maye	maya	rice bird
Merkolis	Miyérkoles	Wednesday
mi	namin	our/us (exclusively)
misan	maski/kahit	even then/even if/but
mitának	mag-anak	family
mo	ninyo	yours/you(sg)
mayu	aleain	pet
mumu	mumo	cooked rice crumbs
na	ya	here(second from nearest)
na	niya	his/it (possessive pronoun)
na		not begun subjective affix
náloy	matagál	long time
nano	ngayón	today/now
nangnang	tíya/tiyahin/ale	aunt
nappa-	mapa	to become/to be
Nena	Nena	girl's name
ni	ni	non-focus marker personal
ni	nang	possessive phrase marker personal

Dumaget	Pilipino	English
non	iyón	that
nun	nang	Possessive marker/ non-focus construction marker
ngadngad	maantak	pain(pulsating)
ngalangala	maingay	noise (human speech)
ngani	nga	for sure/even
ngasngas	nguya	to chew
ngipon	ngipin	tooth
ngona	muna	first before anything else
nguso	bibiğ	mouth
obbob	dapâ	to prostrate before
obus	ubós	exhausted/used up
odes	oras	hour
ok	ako	"I" focus pronoun set
olam	ulam	viand
oli	uwî	to go home
ona	una	first
oni	huni	animal grunt/moan/chirp
Oo	Oo	yes
opu	opu	white squash
orat	tubig	water
orom	sakít	sickness
oyo	itó	this
pa	pa	yet/still
paayin	sasabihin	said/thought
pagel	pagal/pagod	to be weary
pagsuk	tunod/alkabus	spear for fish
pala	rin	also
pála	pala	shovel

Dumaget	Pilipino	English
palingki	palengke	market
pamaget	pamaril	to hunt
pan	rin	even so
pana	panà	arrow/bow and arrow
panahon	panahon	time
pangan	kain	to eat
para	para	for
paray	palay	unmilled rice grain
paripari	bilis	fast/quick/rapid
pati	at/atke/pati	and
pesan	lahat	all
peta	pili	choose
pinsan	pinsan	cousin
piya	kumpuni/igihin	to fix/repair
piyon	mabuti	good
pugu	pulô	island
pulis	pulis	police
putok	lupà	earth/ground
ramut	ugàt	root
rimong	palawít	tassel
riyuma	rayuma	rheumatism
ropsak	lupagi	sit with legs extended forward
sabi	sabi	say/explain
sabow	sabaw	soup
sadisadi	sarisari	assorted
sadile	sarile	own
sadya	sadya	purpose/direction/plan
sakadow	noon araw	in the past

Dumaget	Pilipino	English
sakali	sakali	in case
sakat	akyat/barangka	to climb up/ascend
sako	sako/kostal	sack
sakob	balô/bao/biyudo	widow or widower
sakoy	sakay	to ride
sakup	sakop	territory
salad	sisid	dive for fish(to)
salig	tqwá	to be happy/glad
salog	sahíg	floor
santol	santol	sour fruit
saolan		beach shelter, prop supported
sapaw	babaw	on surface(place on top)
sápit	sapit/nangyari	to happen/take place
selut	silò	pig snare
setaw	sataw	green bean
sibeng	bilád	to dry
sidong	malabà	under/lower
sila	daán	to pass by
Simbe	Linggó	Sunday
sippun	sipón	to have cold
siyam	siyám	nine
sewsew	sisiw	baby chick
sobe	ihaw	to roast on fire
soka	katmon	a tree with sour fruit
sukul	hustó	enough
ta	at	reason/and/for
ta	natin/ta	ours/we/you(sg) and I
taan	tirá/tahán	to live at a place/residence

Dumaget	Pilipino	English
tabeng	tulóng	help
tabu	igib/salok	carry water (to)
tage	taga	from/source
taklop	takíp/taklób	lid
taktak	butikf	lizard
takut	takot	to be afraid
talikngoy	kinig	listen
tam	natim	our/we (inclusive)
tamad	tamád	lazy
tambing	agád	immediately
tamdi	tayo na	we all now (we go/will do)
tamsi	tamsi	fish line
tanom	taním	plant
tanto	tanóng	to ask
tanus	tuwid	straight
tangos	iyák	to cry
tapà	hipò	to touch
tapuk	ulán	to rain
tarak	tarak	truck
tarabeho	trabaho	work
tas	ilaw	light
te	may	have
tebe	sana	if you agree
teti	tiya/ale	wife of blood uncle
ti	kung/pag-	if/question marker
tide	tirá	remains/to be left over
tigeng	gutom	hungry
tiluwon	tatlo	three
tinde	tindá	to sell in a store

Dumaget	Pilipino	English
tinik	tiník	thorn
tingges	alám	to know/understand
tingos	balot	to wrap, wind or fold as a covering
titu	tutà	puppy
tiyen	tiyán	abdomen
to		there
todu	turo	point/teach
tolad	tulad	follow
totul	lumakad/alís/ yumaans	to walk
tubeg	sagót	to answer
tudu	toro	young buck deer
tugtug	tugtóg	to play an instrument
tuktuk	tuktók/katók	to knock
tun	lutò	to cook
tungkul	tungkól	concerning
uddi	tindíg/tayô	to stand
udto	tanghali	noon
ugbus	talbós	sprout
ugeli	ugali	custom
ugnay	palagi/perme	habitually
ukas	kalág	to free
ulila	ulila	orphan
ulo	ulo	head
ulittaw	binata	lad
uma	abót	to stretch/reach for/ touch
un	ang	focus marker
unid	lamán	content/meat/substance

Dumaget	Pilipino	English
untik	malift	small
ungut	pakakainin	to feed
utak	gulok/itak	bo ^l o/machete
walat	iwan	to leave something
wele	bunso	younger sibling
welis	walís	broom
wet	huwág	don't (do that)
wina	iyán	there(near to spoken to)
wiyo	ító	here(close to speaker)
yaya	kuya	spouse of older sibling
yedi	gawá	to/make
yo	ító	here(close to speaker)
yodu	sagó/pogahan	sago
yogyog	lindól	earthquake
yu	ninyo	you(plural)
yudla	nalang ninyo	you(pl) then